

Національна юридична академія України
імені Ярослава Мудрого

Американська Асоціація Юристів/Програма
Реформування Кримінального
Законодавства в Україні
Інститут вивчення проблем злочинності
Академії правових наук України

**РОЛЬ ЗАХИСНИКА У ДОСУДОВОМУ СЛІДСТВІ
ПРИ ОБРАННІ ЗАПОБІЖНИХ ЗАХОДІВ,
НЕ ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ВЗЯТТЯМ ПІД ВАРТУ**

*Матеріали
міжнародної науково-практичної конференції
22-23 лютого 2006 року
м. Харків*

ХАРКІВ - КИЇВ - 2006

Овчаренко О.М.,
аспірант кафедри організації
судових та правоохоронних органів
Національної юридичної академії
України імені Ярослава Мудрого

РОЛЬ ЗАХИСНИКА У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ДОСТУПУ ОСОБИ ДО СУДУ У ДОСУДОВИХ СТАДІЯХ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ

Право на справедливий судовий розгляд зафіксоване в ст. 10 Загальної декларації прав людини 1948 р., ч. 1 ст. 14 Міжнародного пакту про громадянські й політичні права 1966 р., ст. 6 Європейської конвенції про захист прав і основних свобод людини 1950 р. Це право включає такі елементи: забезпечення доступу до правосуддя у будь-якому випадку, коли є спір щодо цивільних прав і обов'язків або коли громадянину пред'явлено кримінальне обвинувачення; наявність розвиненої судової системи, встановленої законом при забезпеченні незалежності суддів; необхідність розгляду справи в розумний строк; безсторонність суду; гласність судового розгляду за винятком випадків, передбачених законом. Доступ до правосуддя, як відсутність надмірних необґрунтованих правових і практичних перешкод для розгляду справи в суді, набуває різної форми залежно від виду судочинства. У традиційному розумінні право зацікавленої особи ініціювати в суді провадження по справі і мати можливість відстоювати свою позицію найяскравіше виявляється в цивільному і арбітражному судочинстві. Останнім часом активно обговорюється проблема доступності конституційного судочинства, що особливо актуально для Російської Федерації, де громадяни наділені правом на подачу конституційної скарги. У всіх наведених випадках звернення в суд, перш за все, пов'язане з ініціативою самої особи, яка вважає свої права порушеними.

Кримінально-процесуальна діяльність в цьому плані має свою специфіку, оскільки судовому розгляду за загальним правилом (за винятком справ приватного обвинувачення) передують попереднє розслідування справи уповноваженими на те державними органами. Таким чином, процесуальна ініціатива особи, потерпілої від злочину, є обмеженою, а у багатьох випадках взагалі відсутня, оскільки через принцип публічності обов'язок порушення кримінального переслідування покладено на відповідний орган держави.

На перший погляд, при аналізі проблем доступності правосуддя у кримінальних справах може виникнути запитання: яким чином пов'язано правосуддя із досудовими стадіями кримінального процесу? Роз'яснення можна знайти в рішенні Конституційного Суду України від 11.04.2000 р. (справа про запити народних депутатів до прокуратури), де у мотивувальній частині рішення зазначено, що "питання нагляду за додержанням законів органами, які проводять дізнання, досудове (попереднє - до сформування системи досудового) слідство, провадження досудового (попереднього - до сформування системи досудового) слідства у кримінальних справах, участі прокурора в судових засіданнях є саме такими, *що пов'язані зі здійсненням правосуддя в конкретних справах*" (п.5 абз. 2). Можна погодитися із позицією, згідно з якою доступ до правосуддя у кримінальному процесі означає певний процесуальний режим (у вигляді визначених у кримінально-процесуальному законі певних вимог, заборон і дозволів), як систему відповідних процесуальних засобів, який дає можливість учасникам процесу знати про свої права на активну участь у справі, використовувати ці права для справедливого її вирішення (В.П. Шибіко).

Важливою гарантією забезпечення прав особи на досудових стадіях кримінального процесу є участь адвоката-захисника. Пленум Верховного Суду України у своїй постанові № 8 "Право на захист у кримінальному судочинстві" вказує, що захисник допускається до участі у справі з моменту визнання особи підозрюваною або пред'явлення обвинувачення. Таке формулювання не знімає проблеми із з'ясуванням, в який саме момент виникає право на допуск захисника. Одні вважають, що таким моментом є реальне обмеження свободи і особистої недоторканності, а інші - момент ознайомлення з протоколом про затримання. Це питання заслуговує на роз'яснення Конституційного Суду України, щоб зняти всі проблеми.

У цьому контексті заслуговують на увагу положення російського законодавства. Відповідно до ч. 3 ст. 49 КПК РФ захисник допускається до участі в кримінальній справі з моменту здійснення інших заходів процесуального примусу та інших процесуальних дій, що зачіпають права і свободи підозрюваного. На думку російських вчених-процесуалістів, початком реалізації інших заходів процесуального примусу, інших процесуальних дій, що зачіпають права і свободи підозрюваного, може бути проголошення йому відповідної постанови про здійснення обшуку, освідчування тощо. Конституційний Суд РФ у постанові від 27 червня 2000 року № 11-П визнав невідповідним Конституції РФ положення статті 47 УПК РФ, які - за їх буквального прочитанням - надають особі право користуватися допомогою захисника тільки з моменту оголошення йому протоколу затримання, а отже, обмежують право кожного користуватися допомогою захисника на досудових стадіях кримінального судочинства. Конституційний Суд РФ вважає, що право на допомогу адвоката виникає у конкретної особи з моменту, коли обмеження її прав стає реальним, і гарантується кожній особі незалежно від формального визнання її підозрюваною або затриманою. Тобто, з моменту, коли проти цієї особи вжито заходи, якими реально обмежується свобода особи і особиста недоторканність (утримання в ізоляції, привід, обмеження контактів з іншими особами, доставка до місця знаходження органу дізнання тощо). Саме в такому ракурсі слід вирішувати питання про допуск адвоката до участі у справі.

Таким чином, є всі підстави вважати, що одержання допомоги адвоката відповідно до статті 59 Конституції України кожній особі гарантується незалежно від її формального процесуального статусу, в тому числі визнання затриманою або підозрюваною, якщо відповідними уповноваженими органами влади до певної особи вжиті заходи, якими реально обмежується свобода і особиста недоторканність, включаючи і свободу пересування, - утримання офіційними особами, примусовий привід або доставка за місцем знаходження органів дізнання або слідства, утримання в ізоляції без надання можливості контактувати з іншими особами, а також інші дії, які істотно обмежують свободу і особисту недоторканність.

Смирнова В. В.,
здобувач кафедри організації
судових та правоохоронних
органів Національної юридичної
академії України
імені Ярослава Мудрого

ПРОБЛЕМИ ДОТРИМАННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ ПРИ ЗАСТОСУВАННІ ЗАХОДІВ МЕДИЧНОГО ХАРАКТЕРУ

Застосування заходів примусового характеру проводиться за ухвалою суду або постановою судді. Застосування судом цих заходів медичного характеру не є кримінальною мірою покарання, в той же час, значно обмежує свободу такої особи. Відповідно до ст. 92 КК України примусовими заходами медичного характеру є надання амбулаторної психіатричної допомоги, поміщення особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого Кримінальним Кодексом, в спеціальний лікувальний заклад з метою її обов'язкового лікування, а також запобігання вчиненню нею суспільно небезпечних діянь.

Примусові заходи медичного характеру, відповідно до ст. 93 КК можуть бути застосовані судом відносно трьох категорій осіб. Це:

- 1) особи, які вчинили у стані неосудності суспільно небезпечні діяння;
- 2) які вчинили у стані обмеженої осудності злочини;
- 3) які вчинили злочини у стані осудності, але захворіли на психічну хворобу до постановлення вироку або під час відбування покарання.

Таким чином, обов'язковою умовою призначення судом примусових заходів медичного характеру є характер та тяжкість психічного захворювання, тяжкість вчиненого діяння з урахуванням ступеня небезпечності психічно хворого для себе або інших осіб (ст. 94 КК).